

Virke kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KARL JOHAN KEMBER, 2015-06-26

jais
arkitekter

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Virke kyrka

Kävlinge församling, Rönnebergs kontrakt, Lunds stift
Virke socken, Virke 20:1, Kävlinge kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Före skiftet bestod Virke av ett vägkors med ett fåtal gårdar, på alla sidor omgivna av jordbrukets vångar. Dagens vägstruktur kan skönjas på kartor redan från 1700-talet, bl.a. i storskifteskartan från 1776. Kyrkan ligger inom fornlämning Virke 2:1, som utgörs av den historiska bytomtens utsträckning före utskiftningen enligt denna karta. Sedan skiftet har fyra gårdar legat kvar i närheten av kyrkan. Några av mangårdsbyggnaderna är välbevarade, medan den mesta bebyggelsen byggts ut under 1900-talet för att svara mot dagens högproducerande jordbruksproduktion.

Kyrkogården ligger mitt i den lilla kyrkbyn, som alltjämt är koncentrerad runt vägkorsningen mot Reslöv, Remmarlöv och Stora Harrie. Vägarna norrut är fortfarande grusade. Kyrkan omges av gårdar i norr, söder och öster, däribland Virke gård och Almbacka, och har mot väster ett högt och synligt läge i det öppna odlingslandskapet.

Till skillnad från t.ex. Lilla- och Stora Harrie, som båda upplevde en storhetstid under industrialiseringen, har Virke alltid fullt ut präglats av jordbruket. Markanvändningen är nästan helt och hållet intensivt brukad åker, som räknas till den främsta i landet. Byn har i liten utsträckning påverkats av samtidens exploateringar, och saknar service-etableringar och gemensamma kommunikationer.

Kyrkobyggnaden

Virke kyrka härstammar från 1862, då den ersatte en medeltida kyrka på samma plats. Befolkningen i Skåne ökade vid tiden dramatiskt, allra snabbast på landsbygden, där det allt mer storskaliga och vinstdrivande jordbruket ledde till ett ökat arbetskraftsbehov. Kyrkobyggandet i Skåne nådde sin kulmen på 1860-talet, då 37 kyrkor uppfördes. Kyrkan i den lilla byn Virke är, tillsammans med den i Bjärshög, två av de allra minsta skånska landsbygdskyrkorna från andra hälften av 1800-talet.

Virke församling uppdrog först Carl Georg Brunius att rita en tillbyggnad av den

gamla kyrkan, men valde istället att gå vidare med en ny kyrka efter Per Ulrik Stenhammars ritningar. Tack vare äldre dokumentation och återfunna spår efter den gamla kyrkan, vet vi mycket om den äldre helgedomen. Den uppfördes på 1100-talet innanför den nuvarande kyrkans utsträckning, på tidstypiskt vis med långhus och lägre kor med absid. Dess långhus byggdes troligen till västerut under 1400- eller 1500-talet.

Per Ulrik Stenhammar var arkitekt från Stockholm och Överintendentsämbetet, känd bl.a. för uppförandet av flera landsortskyrkor. Stenhammars produktion ansluter sig till den allmänt rådande arkitekturutvecklingen under 1800-talets senare del, där man gradvis gick från nyklassicism över nyromanik till nygotik. Virke kyrka fick en mestadels nygotisk profil.

1888 installeras kyrkans första orgel. Ritningarna till orgelfasad och -läktare upprättas av Ferdinand Boberg, en av sin tids främsta arkitekter.

1933 genomförs en stor renovering. Kyrkan kalkas invändigt och bänkarna och bänkkvarteren målas om. Några år senare, 1937, ansöker församlingen om att få förkorta altarskranket. 1938 monteras nya takstolar över långhuset, då de gamla murknat.

1958 görs en istandsättning under arkitekt G W Widmarks ledning. Kyrkan ges en ny färgsättning, koret får nytt golv och en ny dopfont sätts in.

1981 genomförs en omfattande restaurering under ledning av byggmästare Persson, Stävie Byggnads AB. Hela kyrkan omputsas utvändigt, avvattningssystemet byts ut, nya ytterdörrar och fönster monteras och valven isoleras. Istället för traditionell kalkavfärgning blandas dolomitkross i putsen för att få en ljus fasadyta.

1997 genomförs en utvändig renovering. Fasaderna putslagas och målas med kc-färg, fönster, tornluckor och tornplåt målas och lösa takskifferplattor fästas.

2003 läggs bänkkvarterens golv om i sin helhet med nya syllar och lackade furubräder. Två bänkar tas bort, avkortas och placeras längs långhusets fasader längst ned i kyrkan.

Exteriör

Kyrkobyggnadens utbredning är oförändrad sedan uppförandet, utformad med ett fyr-sidigt, enskeppigt långhus avslutat med ett tresidigt kor. I väster finns ett kvadratisk torn, avsevärt smalare än långhuset.

Kyrkan är troligtvis grundlagd på en kallmur av natursten. Sockeln är spritputsad, avfärgad likt fasaderna, något förkroppad och med en diffus övergång till dagermuren.

Murarna är uppförda av kliven/tuktad gråsten, som spritputsats med cementrikt bruk och målats med kc- färg. Dörr- och fönsteröppningar samt tornets gavelrösten är gjorda av slätputsat tegel. Inga synliga ankarslutar eller andra förstärkningar finns.

Samtliga fönsteröppningar är spetsbågigt täckta och vidgar sig utåt i ett- eller flera språng. Långhusets och korets fönster är enhetligt utförda med gråmålade bågar, uppbyggda av två spetsbågiga lufter och mellan dessa och valvhjässan ett cirkelmotiv. I de nedre lufterna finns genomgående ett rombmönstrat spröjsverk, dekorerat med små färgade glastrutor i spröjsarnas skärningar. Fönstrens överdelar är alla smyckade med olika motiv i färgat glas. Solbänkarna är med något undantag täckta med svartmålad plåt, i mitten med ett ofta igensatt rör avsett att leda bort regnvatten. I tornet finns en spetsbågig ljudöppning med luckor av gråmålad träpanel i alla väderstreck.

Kyrkan har sin huvudentré i tornet och en sekundär entré till sakristian genom korportalen i öster. De båda öppningarna är utförda med dörrar av vertikalt ställd träpanel och ovanför dessa varsitt spetsbågigt överljusfönster. Dörrbladens insidor är uppbyggda av vitmålat ramverk indelat i fyllningar. Tornportalen har en något rikare utformning med fler språng, och ovanför finns uppförandeåret ”1862” skrivet med järnbokstäver. Låsen har en säregen gestaltning med korskrönta nyckelskyltar och handtag, vars utseende påminner något om lieskaft.

Långhusets- och korets sadel- resp pyramidtak är belagda med gråschatterade skifferplattor, som är de samma som vid kyrkans uppförande. Vid takfoten finns en putsad gesims bestående av ett nedre kragband och därpå en konkav profil närmst taket. Tornet har ett sadeltak, belagt med skiffer och med takfotsgesims som övriga tak, och är i öst och väst utformat med trappgavlar. Gavlar har 7 tinnar, som är inklädda på tre sidor med vitmålad plåt. På röstena finns vardera nio stycken spetsbågiga nischer, fyra av dem försedda med små, rektangulära ventilationsöppningar.

Interiör

Vapenhuset i väster, som också utgör tornets bottenvåning, har golv av rött tegel lagt på flatan i rutmönster, slätputsade och vitmålade väggar och ett reveterat, vitmålat innertak. Längs den norra sidan av rummet göms, bakom en vitmålad vägg av stående träpanel, trappan upp till tornets övre våningar, ett litet förråd och kyrkans elcentral. Långhusets främre del är upphöjd 2 steg genom en trappa byggd av tegel ställt på högkant. Mellan långhus och vapenhus finns en vit ramverksdörr med fem fyllningar av omväxlande trä och glas.

Långhuset [1] har tre travéer täckta med kryssvalv. Valvribborna står på pilastrar med tre språng, avslutade av tredelade kapitäl. Gördelbågarna är rundbågiga medan sköld-

bågarna är spetsbågiga. Enligt en undersökning av Barbro Sundnér ingår återanvänt tegel, däribland fint profilerat ribbtegel, från den medeltida kyrkan i de nuvarande valvpelarna. Långhusets mittgång är belagd med rött tegel i förband lika långhusets, medan de slutna bänkkvarteren har golv av lackad furupanel. Väggarna är putsade och målade med strukturfärg i vitt. I valvkapporna finns skvallerhål. Fönstren är försedda med innerbågar av målat trä med hela glas. Längst ner i långhuset under orgelläktaren finns bl.a. en runsten och ett skåp målat lika bänkinredningen.

Kyrkans kor, som avskiljs från långhuset med en rundbågig triumfbåge, är något upp-
höjt från församlingen. Dess golv är belagt med tegel i förband lika långhusets, men i en brunare nyans. Under bänkarna ligger ett lackat furubrädgolv. Väggarna är behandlade lika långhusets. Altaret och altarringen står fritt centralt placerade i koret. Ut-
rymmet bakom det numer avskurna skranket, utformat som en ramverksvägg i trä med spetsbågigt täckta och rosamålade öppningar, används som sakristia. I skrankets mitt finns en icke ursprunglig, rundbågig och förgylld öppning, som bildar bakgrund åt en Kristusfigur. Norr om altaret står predikstolen, och söder därom dopfunten. I långhusets västra del finns en orgelläktare, se under ”Inredning och inventarier”.

[1]: Långhuset sett mot koret

Tornets andra våning är kopplad till långhuset genom en stor, spetsbågig öppning, numer delvis förtäckt av orgeln. Tornrummet används för förvaring. Tornets tredje våning har en likartad utformning med putsade väggar och obehandlat brädgolv.

Kyrkans klockbock av fur står på tornets översta, fjärde plan. På tornens murkrön finns fyra bindarbjälkar, och ovanför dessa takstolar av fur med dubbla hanbandsnivåer. Takskiffret är lagt på öppen läkt. Takstolarna över kor och långhus är av fur med saxade sparrar och en hanbandsnivå. Taktronen består av bred spontpanel. Valven är isolerade med mineralull.

Inredning och inventarier

Altaret är enkelt uppbyggt med front och sidor av gråmålat trä. Det är ställt framför altarskranket.

Altaruppsats saknas. Altaret pryds idag av en *Kristusstaty*, som är kopia i gips efter Thorvaldsen. Bakom statyn finns ett altarskrank, som är beskrivet under ”Interiör”. Statyn är en gåva av Arbetsföreningen 1938, och ersatte det tidigare *altarkorset*. Detta kors finns idag uppställt i sakristian. Korset har latinsk planform med pilformade ändrar, och är målat i ljusblått med förgyllda kanter.

Altarringen är ursprunglig, av ljusgrått trä med sammetsklädda knäfall och överliggare. Barriären är smyckad med genombrutna cirklar, där förgyllda fyrpassbågar skrivits in.

Dopfunten är av kalksten, formgiven 1958 av arkitekt Gustav Widmark och installerad i samband med dennes reovering. Funten har en åttasidig cuppa och en fyrkantig fot, utförda helt utan ornamentik frånsett ett band på cuppens ovkant med dekor i form av duvor och en inskription.

Predikstolen är byggd i trä i nygotisk stil och från kyrkans uppförande. Korgen har sex sidor, uppbyggda av ramverk i vitt mellan rosamålade pilastrar. I fyllningarna finns målningar i blått och guld av de fyra ärkeänglarna, som målades av Kaja Wesche 1962. Längst ned på korgen finns en bågfris, och under dess överliggare en förgylld droppdekor. Predikstolen nås via en gråmålad trappa med rosa dekor.

Bänkinredningen i trä är från kyrkans uppförande, men färgsättningen kommer från restaureringen år 1958. Det finns ett slutet kvarter på var sida mittgång, avslutat av ramverksdörrar i grått, med fyllning i rosa och dekor av guldmålade fyrpassbågar, och med gråmålade skärmar mot fasaderna. Ryggarna är indelade i tre fyllningar och målade i grått. Bänkarna har psalmbokshylla, fotbräda och heltäckande grå dynor.

Orgeln [2-3] är från 1975, byggd bakom Ferdinand Bobergs orgelfasad från 1888. I tornet finns bevarat pipmaterial från äldre orglar. *Orgelfasaden* är uppbyggd av tre spetsbågiga partier, det mittersta något högre. Varje parti har en öppning för orgel-

piporna täckt av en trepassbåge. Mellan de tre delarna finns fialer krönta med bladmotiv. Färgsättningen går i marmorerat grått med förgyllda dekorer. *Orgelläktaren* [2-3], också den ett verk av Boberg, har en liknande färgsättning med ramverk i grågrönt, fyllningar i marmorerat grått och blått, och förgyllda dekorer. Ramverken som omger fyllningarna har en förgylld profilerad kant. Läktarens framskjutna del bärs upp av två gråmålade träkolonner, försedda med ett blomsterdekorerat tärningskapital. Barriärens nederkant är marmorerad i en mörkare gråbrun ton. Läktarens undersida är täckt med gråmålad träpanel.

Kyrkklockan, ursprungligen från 1524 men omgjuten 1765, är gjuten i malm. På klockan finns en lång inskription som berättar om omgjutandet; enligt uppgift ska klockan ha slitits p.g.a. traditionen, att låta drängarna slå på klockan med påkar vid högtiderna.

[2]: Vapenhuset mot orgelläktaren

[3]: Orgelläktare och orgelfasad, detaljbild

Övrigt

Staty, av konstnär Ottmar Hörl i serie om 800, i svart plast föreställande Martin Luther. Statyn är inköpt av församlingen under ett besök i Wittenberg 2010.

Kyrkogården

Den äldst bevarade kartan, där Virke kyrka finns redovisad, är en laga delningskarta från 1783. Kyrkogården ligger i byns västra delar, har en något oregelbunden form och är omgiven av gårdar. Kyrkogården behöll sin utsträckning både vid enskiftet och vid uppförandet av den nya kyrkan. 1930 görs en utvidgning i norr efter ritningar av läns-trädgårdsmästare Carl Jönsson Lenné. 2000 beläggs grusgångarna partiellt med sten. Kyrkogården ligger väl synligt i landskapet, med kyrkan på en kulle nästan mitt på den

gamla kyrkogården. Terrängen sluttar från kyrkan ner mot landskapet i väster och norr och mot landsvägen i söder. I öster finns en grusad parkering på en tidigare skol-tomt. Kyrkan omges av singel, i vilken man lagt gångar av byasten från landsvägen och parkeringen fram till kyrkans portaler. Entrén mot vägen är utförd med järngrindar och grindstolpar av betong. I norr finns en liknande entré till kyrkogårdens nya del.

Den gamla kyrkogården [4] omgärdas i söder och väster av en naturstensmur. Innanför muren finns en hagtornshäck och en trädkrans med lindar, avsevärt högre i väster. Kvarteren är till största delen gräsbesådda, men det förekommer också enskilda gravplatser med singeltäckning. Många gravvårdar är omgärdade med liguster, buxbom eller stenkant, och hyser ibland någon form av plantering. Det finns även ett stort antal gravar utan yttre avgränsning, men som troligtvis haft det tidigare. Gravarna är nästan uteslutande av granit. Endast en gravvård från tiden före 1890-talet finns bevarad på ursprunglig plats, en kalkstensvård över nämndemannen Nils Pehrsson rest 1838. Flera vårdar bär förra sekelskiftets historiserande formspråk, t.ex. i form av obelisker, eller nationalromantikens stildrag och dekor. I väster finns ett lapidarium.

En murad stentrappa leder ner till den något lägre belägna nya delen, som skiljs från den äldre med en avenbokshäck. Den nya kyrkogårdsdelen [5] omges i väster av en naturstensmur, gestaltad som en lägre fortsättning av den gamla muren. Även trädkransen löper vidare och sluter kyrkogården mot norr. Runt hela utvidgningen löper en häck av avenbok. Kvarteren är enhetligt utformade med raka rader med gravplatser, åtskilda med rygghäckar av avenbok. Flertalet gravplatser är omgärdade med häckar och har egna planteringar med städsegröna växter och buskar. Gravarna är genomgående fabriksstillverkade av granit med sparsam dekor. De flesta ytor är gräsbesådda i väntan på att brukas.

[4]: Gamla kyrkogården

[5]: Nya kyrkogården

Byggnader på kyrkogården

I kyrkogårdens nordöstra hörn, vid parkeringen, finns en liten byggnad med plats för toalett och förråd. Väggarna är av putsat tegel och taket är täckt med trapetsplåt.

Kulturhistorisk karaktärisering för Virke kyrkoanläggning

Virke by är ett typiskt exempel på ett litet sockencentrum med kyrka och några gårdar, som ligger kvar efter enskiftet. Kyrkogårdens närhet till ängsmarker och det öppna landskapet bidrar till upplevelsen av den historiska miljön och det storskaliga jordbruket. Grusvägarna runt kyrkan är viktiga för den ålderdomliga karaktären.

De två delarna av kyrkogården har olika gestaltning. I den äldre kyrkogården, med sina buxbomsomgärdningar och gravar med singeltäckning, kan ännu avläsas spåren av sekelskiftets ideal, även om kvarteren numer till stor del luckrats upp. På den välbevarade nya kyrkogården domineras uttrycket av rygghäckarna, mot vilka gravarna är uppställda i rader. Det är av vikt för det strikta helhetsintrycket, att gravplatsernas enskilda växtlighet underordnar sig rygghäckarnas höjd.

Virke kyrka uppfördes på samma plats som sin medeltida föregångare. I samband med antikvariska arbeten har man hittat återanvänd sandsten i det nuvarande murverket, vilket ställer krav på varsamhet vid framtida reoveringar. Den nuvarande kyrkan kan anses vara ett illustrativt exempel på Per Ulrik Stenhammars produktion, som rymmer flera enkelt gestaltade landsortskyrkor i måttlig skala. Den lilla kyrkobyggnaden visar på övergången från den nyklassicistiska gråstensarkitektur som dominerade i 1800-talets början, över nyromanik till sekelskiftets konsekvent genomförda tegelgotik. Medan man t.ex. i den närbelägna, samtida Dagstorps kyrka i huvudsak valde en mer klassiskt hållen rundbågestil, fick Virke kyrka en mer gotisk profil med spetsbågiga fönster, murade kryssvalv och trappgavlar, element vars popularitet på nytt ökat i Skåne i samband med domkyrkoarkitekten Carl Georg Brunius verksamhetstid.

Virke kyrka är en av hela 37 skånska kyrkor, som nyuppfördes eller radikalt byggdes om under 1860-talet till följd av landskapets stora befolkningstillväxt. Likt övriga kyrkor från denna tid är Virke kyrka mer eller mindre oförändrad exteriört, även om tornluckor och ytterdörrar ursprungligen var brunmålade. Exteriören har en kärv gestaltning med enkel detaljering, begränsad till ytterdörrarnas speciella trycken och fönstrens varierade masverk med färgade glas. Taket har kvar sin ursprungliga skiffer-täckning, typisk för det sena 1800-talet, då materialet hade sin storhetstid i samband med framväxten av industrisamhället och järnvägsnätets utbyggnad. Inklädnaden av tornets trappgavlar med plåt är dock främmande från kulturhistorisk synvinkel.

Kyrkorummet har en sammanhållen, till stor del nygotisk karaktär med bl.a. orgelläktare, altarskrank och bänkinredning kvar sedan kyrkans uppförande. Även predik-

stolen är ursprunglig men präglas av de iögonfallande dekorerna från 1962. Väggarna har inte avfärgats med ren kalkfärg, vilket hade varit att föredra av antikvariska skäl. Omdispositionen av de bakre bänkarna, vilket gett plats till ett litet kyrktorg, liksom förkortningen av altarskranket, har inte påverkat kyrkorummet negativt.

Orgelläktaren och -fasaden är gestaltade av den meriterade arkitekten Ferdinand Boberg. Sannolikt har läktaren och fasaden, fränsett pelarna, kvar sina ursprungliga färgskikt, vilket förstärker dess konstnärliga värde och känslan av autenticitet. Färgskikten är vackert patinerade men i dåligt skick. Den övriga inredningens färgsättning präglas sedan 1958 av gråa- och skarpt rosa kulörer, men både predikstol och bänkar bär spår av tidigare färglager. Det kan finnas skäl att, i samband med kommande målningsreoveringar, försöka dokumentera inredningens äldre färgskikt, för att hitta färger som bättre harmonierar med orgelläktarens.

Altaret pryddes ursprungligen med ett ännu bevarat altarkors, men kröns idag av Bertel Thorvaldsens Kristusfigur, som blev mycket populär i de skånska kyrkorna under 1800-talets slut. Man äger också en plaststaty av Martin Luther, som köptes in när kyrkan fyllde 150 år. Båda statyerna är kopior, som har ett symboliskt värde men är av ringa antikvarisk betydelse. Kyrkans klocka, som är bevarad från den gamla kyrkan, är av historiskt intresse. Texten på klockmanteln, som berättar om hur man tvingades gjuta om klockan på drängarnas bekostnad efter deras hårda hantering, bär ett immateriellt kulturvärde.

Rekommendationer

- De två utbyggnadsfaserna av kyrkogården bär spår av sina tiders ideal. För den äldsta delen gäller, att omgärdningarna och singeltäckningarna bör bevaras. För den nyare delen bör ordningen med dominerande rygghäckar värnas.
- Kyrkans exteriör framträder visuellt som i stort sett intakt sedan uppförandet, men är i stort behov av reovering om inte omfattande kulturvärden ska riskeras. Generellt gäller att vård- och underhållsåtgärder ska göras med traditionell byggnadsteknik och -material.
- Kyrkorummets välbevarade och enkla karaktär med flera ursprungliga inventarier bör värnas.
- Tanken att ersätta Thorvaldsens Kristusfigur med det gamla altarkorset bör övervägas av församlingen. I samband med detta bör altarskrankets icke ursprungliga, mittersta förgyllda parti tas bort.
- Kyrkans orgelfasad och orgelläktare, gestaltade av Ferdinand Boberg, har de ursprungliga färgskikten intakta och bör vårdas varsamt.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enl. 4 kap. kulturmiljölagen. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning Virke 2:1. Fornlämningen utgör Virke gamla bytomt och skyddas enl. 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, (utkast) opublicerad 2012

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Virke kyrkogård, Lotta Eriksson (2007), Regionmuseet, Kristianstad

Underhållsplan för Virke kyrka 2010-03-01, ItArk Arkitektkontor AB (2010), Helsingborg

Regionmuseets i Kristianstads arkiv, Lund, mappar 1-2: *Virke kyrka*

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, Riksantikvarieämbetet Fornsök, hämtad 2014-08-20

<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>, Lantmäteriet, hämtad 2014-08-20

http://www.kavlinge.se/download/18.f8873cc141a12daff3168a/1382011873058/Tematis_k+%C3%B6versiktsplan+Kulturmilj%C3%B6program.pdf, Kulturmiljöprogram Kävlinge kommun (samrådshandling), hämtad 2014-08-15.

Intervju med representanter från Kävlinge församling, möte 2014-08-25.

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karakteristik och bedömning av Virke kyrka, Rönnebergs kontrakt, har upprättats av:

Karl Johan Kember (handläggare), Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvården

J AIS arkitekter AB

Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg

042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2014-08-18

Färdigställd rapport: 2015-06-26